

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття та елементи форми держави.
2. Поняття та види форми державного правління.
3. Поняття та види форми державного устрою.
4. Поняття та види форми державно-правового режиму.

Форма держави — це штучна (синтетична) категорія державознавства, яка є результатом теоретичного узагальнення форм окремо узятих держав світу. Це набір основних параметрів, які з часів античності для характеристики держави вважаються важливими, виходячи з них держава може бути охарактеризована як найбільш повно.

Форма держави тієї або іншої країни розкриває найбільш істотні, визначальні риси (сторони) організації державної влади конкретного суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

Основними елементами форми держави називають: форму державного правління (найстаріший елемент: вченими він став виділятися ще в Древній Греції); форму державного устрою (активно вивчається починаючи з XVII-XVIII ст.); форму державного режиму (наукою став виділятися тільки на початку XX ст.).

Таким чином, поняття «форма держави» відбиває єдність, універсальність модельного уявлення про різноманітні прояви загальнополітичної, структурної, територіальної сторін діяльності держави, про юридичну визначеність усіх аспектів організації державної влади. Держава — складно організована система, тому кожен з аспектів її форми можна розглядати ізольовано лише на теоретичному рівні: в реальному житті держави вони характеризуються взаємодією і взаємовпливом.

1. Поняття та елементи форми держави.

Серед багатьох актуальних та остаточно не вирішених проблем юриспруденції залишається питання визначення поняття "форма держави". Це є природним, оскільки залежно від того, який зміст науковці вкладають у відповідну теоретико-правову категорію, та які будують зв'язки з суміжними правовими явищами, такими як "сутність держави", "зміст держави", "історичний тип держави", "апарат держави", "функції держави" формується розуміння держави як такої (як суспільно-політичного феномена).

Форма держави — це штучна (синтетична) категорія державознавства, яка є результатом теоретичного узагальнення форм окремо узятих держав світу (наприклад, Великобританії, Франції, Китаю та ін.). Це набір основних параметрів, які з часів античності для характеристики держави вважаються важливими, виходячи з них держава може бути охарактеризована як найбільш повно.

Форма держави тієї або іншої країни розкриває найбільш істотні, визначальні риси (сторони) організації державної влади конкретного суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

У сучасній юридичній літературі найбільш традиційною є трьохелементне трактування форми держави (В. В. Лазарев, В. С. Чіркін, М. М. Марченко та інші). **Основними елементами форми держави** називають: форму державного правління (найстаріший елемент: вченими він став виділятися ще в Древній Греції); форму державного устрою (активно вивчається починаючи з XVII-XVIII ст.); форму державного режиму (наукою став виділятися тільки на початку XX ст.).

При цьому за останнім елементом (державний режим), як правило, визнають головну роль, оскільки зміни в державному режимі тягнуть за собою зміни як форми правління так і форми державного устрою.

Форма державного правління вказує на законний (легальний) порядок утворення і форми участі громадян у формуванні органів державної влади; на структуру органів державної влади; на строк повноважень органів державної влади та принципи заміщення державних посад; на повноваження органів державної влади та характер взаємовідносин між ними; на відносини між вищими органами влади та населенням і ступінь впливу населення на прийняття державних рішень. За відповідними параметрами, традиційно, виокремлюють дві основні *форми державного правління* – *монархію та республіку*.

Форма територіального устрою держави вказує: на встановлений порядок взаємовідносин на території держави центральної, регіональної та місцевої влади; спосіб (порядок) розподілу території держави на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці в унітарній державі або політичні утворення у федерації); який правовий статус складових територій держави. За відповідними параметрами, переважно, виокремлюють дві основні *форми територіального устрою* – *просту (унітарну) та складну (федеративну)*.

Форма державного режиму вказує на те, які застосовуються прийоми, способи та методи реалізації державної влади, що забезпечує здійснення функцій держави та загалом проведення певної державної політики. За відповідними параметрами, переважно, виокремлюють дві основні *форми державного режиму* – *демократичний та антидемократичний*.

Сукупність двох елементів: форми державного правління та форми державного устрою відповідають за функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, а саме за способи розподілення та співвідношення державно-владних повноважень, між її ланками. При цьому форма правління відображає співвідношення між органом одного рівня, тобто між главою держави, парламентом та урядом, порядок їх формування та підзвітності. Це так звана горизонтальна організація влади. У цьому напрямку форма державного устрою відображає співвідношення державно-владних повноважень між органами різних рівнів, тобто між перерахованими вище та тими, що діють в регіонах: кількість автономних рівнів влади в державі, характер участі регіональної влади у здійсненні загальнодержавної політики та здійснення влади на всій території. Це так звана «вертикальна» організація державної влади.

Окрім структури форму держави характеризують **принципи її організації та функціонування**. Становлення та вдосконалення форми держави відбувається на основі певних правил, а тому дослідження принципів, за якими відбувається цей процес, є важливим. До структурних принципів слід віднести:

Принцип легальності означає, що форма держави має своє закріплення в системі діючих джерел права. Цей принцип передбачає, що форма, яка існує фактично має відповідати формі держави, що закріплена формально на законодавчому рівні.

Принцип легітимності полягає в тому, що форма держави, яка закріплена формально, має бути прийнята більшістю населення країни. Тобто народ має сприймати та погоджуватися з тією формою держави, яка існує фактично та закріплена в законодавчих актах.

Принцип координації елементів форми держави передбачає, що елементи форми держави (форма правління, форма державного устрою та політичний режим) мають поєднуватися, вони не повинні суперечити один одному, вони мають доповнювати один одного. Адже тільки за такої умови форма держави здатна повноцінно функціонувати.

Принцип політичної ефективності передбачає, що форма держави має створювати умови, що є найбільш ефективними для політичного управління країною, узгодженої взаємодії всіх елементів механізму держави.

Окрім того, що форма держави є предметом вивчення теорії держави та права, одночасно вона є об'єктом правового регулювання (переважно конституційного). У державах, які мають писану конституцію, форма держави закріплюється в окремій главі Основного закону, що має відповідну назву (напр., Конституція Греції 1982 р.), або ж у розділі, який присвячений конституційному ладу (напр., в Італії). Також, окремі елементи форми держави можуть бути передбачені розділами про територіальну організацію держави та організацію органів державної влади. У державах, де відсутня писана конституція, форма держави визначається окремими конституційними законами або конвенційними нормами, які формуються історично (напр., у Великобританії).

У державознавстві поняття "форма держави" досліджується двома основними шляхами: перший — інструментальний (практично-політичний) передбачає вивчення форми держави з точки зору забезпечення ефективності державного управління, стабільності функціонування державного апарату, побудови взаємовідносин уряду та народу тощо (ним займається наука конституційного права); другий — науково-пізнавальний (гносеологічний) дозволяє виявити **взаємозв'язки між формою держави та її сутністю, змістом та історичним типом**. Ці питання є переважно предметом вивчення теорії держави та права, тому охарактеризуємо їх.

Відносно характеристики **сутності** держави у юридичній літературі склалися два основні підходи:

класовий підхід - базується на визнанні держави зряддям диктатури економічно-правлячого класу; це є організоване насилля одного класу з метою пригнічення іншого, антагоністичного класу. На підтримку такого підходу В. С. Петров зазначав, що сутність держави полягає в тому, що вона є машиною класового панування¹.

загальносоціальний підхід - коли державу розглядають як організацію суспільного компромісу, примирення та співпраці суспільних класів та груп, у чому загалом і полягає її загальносоціальне призначення.

Таким чином, сутність держави дає відповідь на питання, чиї інтереси відображає держава на певному історичному етапі розвитку держави і суспільства (певного класу, соціальної групи або домінуючої частини населення).

Зміст держави утворюють її суттєві ознаки, елементи та процеси, які науковці розглядають в трьох аспектах:

Сутнісний аспект змісту держави, визначає коло інтересів, які захищає конкретна країна в конкретний історичний період держави, що безпосередньо *проявляються в понятті історичного типу держави*.

Структурний аспект змісту держави утворює система органів державної влади (апарат держави). Ця сторона змісту держави в подальшому *розкривається через поняття форми державного устрою та форми державного правління*.

Функціональний аспект змісту держави, охоплює процес взаємодії його елементів між собою та зовнішнім середовищем, а саме *функції держави* як основні напрямки її функціонування.

Основними властивостями категорій «форма», «сутність» та «зміст» держави є їх єдність та нерозривність, оскільки вони не можуть існувати окремо один від одного. Сутність дає більш глибоке та повне уявлення про природу та характер держави, зміст ширше та більш різноманітно відображає структуру влади, яка склалася історично. Сутність та зміст держави завжди існують в певній формі. Таким чином форма є

необхідною умовою для їхнього існування. З іншого боку, форма, так само не може існувати в «чистому» вигляді, вона завжди наповнена змістом та є вираженням сутності, що в ній міститься.

Категорії «форма», «сутність» та «зміст» держави обумовлюють одна одну, наприклад, демократична форма відповідає та сприяє розвитку правової та соціальної за своїм змістом держави, розкриттю її загальнолюдської сутності, а остання в свою чергу через вказаний зміст забезпечує розвиток даної форми. І навпаки, класова сутність комуністичної чи нацистської за своїм змістом держави, визначає вибір тоталітарної форми, що найбільш повно відображає вказану сутність та зміст держави. Таким чином, у випадку, коли форма, зміст та сутність є адекватними та відповідають один одному, вони сприяють розвитку та вдосконаленню один одного. Але подеколи історичний тип певної держави може бути перепорою або навпаки стимулом в розвитку тих чи інших форм держави. Так рабовласницькій державі не притаманна федеративна форма, соціалістичному типу не притаманна монархічна форма тощо. У свою чергу рабовласницьке суспільство мало форму абсолютної монархії, імперії, аристократичної та демократичної республіки. Феодальна держава втілювалась в таких формах, як ранньофеодальна, станово-представницька та абсолютна монархія, місто-республіка.

Таким чином форми держав однієї історичної епохи можуть суттєво різнитися між собою, що надає можливість зробити узагальнений висновок про різноманітність форм, що уособлюють зміст держави кожного конкретного типу. Однак форма може й бути спільною у держав різного історичного типу: монархічна форма існувала і в давнину, і в середньовіччі, пристосувалася вона й до існування в сучасності.

На сучасному етапі розвитку суспільства, сутність і зміст європейської держави усе більш втрачають класові риси, стають класово індиферентними. Роль сучасної європейської держави сьогодні зводиться до ролі соціального керуючого, найманого менеджера на службі у суспільства, наділеного політичною владою для вирішення спільних справ. Зміни сутності не можуть не позначитися на змісті й формі держави. У змісті сучасної європейської держави з'являються елементи, яких воно не знало в попередні періоди свого розвитку: державна влада реалізується на основі поділу її гілок, держава набуває характеристики демократичної, правової, соціальної, в центрі всього опиняється людина, її права і свободи. Одночасно відбувається трансформація форм держави. Республіканська форма правління знаходить більш закінчене вираження. Стираються фактичні межі між монархічної і республіканської формами. Посилуються процеси регіоналізації: в унітарних державах розширюються права автономій, у федеративних - відбувається оптимізація суб'єктного складу, утворюються високоінтегровані міждержавні об'єднання. Демократичний режим стає пануючою формою державного (політичного) режиму.

Будучи проявом основних характеристик держави (у першу чергу сутності, змісту, функцій держави), форма держави ніколи не залишалася раз і назавжди встановленою, незмінною під впливом економічних, соціально-політичних, ідеологічних та інших факторів. Питання про те, чому одна держава є монархічною за формою правління, а інша — республіка; одна характеризується федеративним устроєм, а інша—унітарним; під впливом яких обставин держави однієї історичної епохи різняться за державним режимом,—відносяться до числа дискусійних і невирішених у теорії. Узагальнено можна звернути увагу на такі **фактори, які в комплексі формують форму держави**: *умови утворення держави* (федеративна форма територіального устрою держави в США), *історичні традиції* (монархія у Великобританії), *внутрішньополітична боротьба еліт*

(неодноразова зміна форм у державах Африки), *домінування певних ідеологічно-культурних цінностей* (теократична республіка в Ірані) та ін.

Постійно змінювалася й уява науковців про форму держави.

У радянській науковій літературі різних періодів існує декілька точок зору щодо кількості елементів, які входять у поняття «форма держави», та яке значення має кожен з них. Так, у 40-60 рр. ХХ ст. була поширена двоелементна концепція, відповідно до якої форма держави включає в себе форму правління та форму державного устрою (М. О. Аржанов, С. О. Голунський, А. І. Денисов). Згодом Л. П. Рожкова відзначала, що форма державного устрою багато в чому є похідною від форми правління. Під формою держави доцільно було б розуміти перш за все форму державного правління, а форму державного устрою розглядати як конкретизуючи ознаку, що дозволяє додатково класифікувати форми держав в межах основних класифікуючи ознак. В кінці 40-х - початку 50-х років було запропоновано включити в поняття форма держави також третій елемент - політичний режим, що відображатиме сукупність методів існування державної влади (І. Д. Левін, та М. П. Фарберов). І. А. Іванников вважав, що поява в юридичній літературі терміна «політичний режим» надала новий імпульс дискусії про структуру поняття форма держави. Так Г. М. Манов запропонував під формою держави розуміти саме політичний режим, «а форму правління та форму державного устрою розглядати як елементи чи складові частини політичного режиму».

Радянське державознавство при будь-яких класифікаціях завжди виходило з класових критеріїв. При цьому вважалось неприпустимим виявлення загальних ознак для антагоністичних за типом держав (наприклад, буржуазного та соціалістичного типів), у зв'язку з чим загальна класифікація форм держав у радянській літературі була відсутня: вони наводилися в залежності від історичного типу держав. Віддаючи пріоритет вивченню класової природи держави, характеризувався переважно соціалістичний тип держави, оскільки радянська доктрина виходила з ідеї вторинності форми, її похідного значення по відношенню до змісту.

У зарубіжній літературі, навпаки, класова сутність держави взагалі не бралася до уваги. Створюється багато "загальних" класифікацій форм держави. У залежності від розподілу повноважень між органами держави виділяються дуалістичні, тринітарні, квадритарні форми. Американський автор Н. Паркінсон будує чотирьохчленну класифікацію форм: монархія, олігархія, демократія, диктатура. Англійський автор Р. Макайвер говорить про демократичний та династичний типи (форми), німецький політолог Р. Дарендорф – про демократичний та антидемократичний типи (форми).

В останні роки в сучасній російській літературі пропонується варіант "наскрізної", узагальнюючої класифікації усіх державних форм (В.Е. Чіркін, А.Б. Венгеров). В її основу покладається спосіб організації та здійснення державної влади, взятий в єдності усіх її гілок, територіальної реалізації, методів діяльності. Ця єдність створює нове явище — цілісну форму, якій згідно з теорії систем притаманні якості, що не властиві ні одному з її елементів окремо. Відповідно пропонуються три форми держави: монократичну (єдиновладну), сегментарну (змішану) та полікратичну (багатовладну).

Монократична державна форма характеризується єдиновладдям. Повнота державної влади може знаходитися в руках однієї особи (абсолютного монарха в державі Осман, фюрера у фашистській Німеччині, Італії, "довічного президента" іді Аміна в колишній Уганді), належати колегії (колегіальному монарху — Раді Емірів в ОАЕ, військово-революційній раді, після перевороту в Конго) або конституцією може бути проголошено, що уся влада належить радам (на справді — партійній номенклатурі в СРСР). Для такої форми притаманно також:

відсутність поділу державної влади;

декларування федеративного устрою, але фактична централізація влади (напр., СРСР або Чехословаччина);

невизнання законом, із-за ідеологічних міркувань, місцевого самоврядування або фактична його відсутність;

наявність недемократичного державно-правового режиму (у державному управлінні домінування методів примусу, а подеколи прямого насилля, можливе визнання, але фактичне порушення прав людини) - встановлення обов'язкової ідеології, як правило, одержавлення економіки та життя суспільства в цілому. У сучасному світі виділяють такі різновиди монократичної державної форми:

теократична (у державах мусульманського фундаменталізму, напр., у Саудівській Аравії);

екстремістська (при фашизмі);

мілітаристська (в умовах військового перевороту);

монократична (в умовах тоталітарного соціалізму).

Сегментарна державна форма — перехідна від монократичної форми до полікратичної. Передбачає:

формальний поділ державної влади по управлінню суспільством при одночасній відсутності системи "стримувань та противаг" між окремими державними інституціями;

влада зосереджена в руках глави держави (монарха в дуалістичних монархіях або президента в "суперпрезидентських" республіках), інколи — уряду. Роль судів та парламенту знижена;

суб'єкти федерації не мають самоврядних органів або опікуються чиновником із центру;

у державно-правовому режимі домінують авторитарні методи управління (заборони, обмеження, можуть проголошуватися права людини, які систематично порушуються державними органами, кількість політичних партій обмежується законом, громадські об'єднання опікуються з боку держави).

Ця форма має свої різновиди: до держав, що тяжіють до монократичної форми, належать Йорданія, Марокко, Єгипет, Таїланд, Сирія; до полікратичних — Польща, Чехія.

Полікратична державна форма протилежна монократичній і характеризується такими ознаками:

діє поділ державної влади та існує місцеве самоврядування;

у державно-правовому режимі домінують демократичні методи управління (діє виборче право, гарантуються права людини, існує політичний та ідеологічний плюралізм);

державне управління є децентралізованим; може існувати при будь-яких формах територіального устрою: при федерації (Бельгія) або унітаризмі (Франція);

не обмежується певною формою правління, існує, наприклад при парламентській монархії в Японії або президентській республіці США.

2. Поняття та види форми державного правління.

Форма державного правління показує;

- як створюються вищі органи державної влади та яка їх будова;
- як будуються взаємовідносини між вищими та іншими державними органами;
- як будуються взаємовідносини між верховною державною владою і населенням країни;

• якою мірою організація вищих органів держави дозволяє забезпечити права і свободи громадян.

Різновидами держав за формою правління, тобто порядком організації верховної державної влади та ступенем участі населення в її формуванні, є монархія та республіка.

Монархія - це така форма державного правління, за якої державна влада повністю чи частково зосереджується в руках однієї особи - монарха, передається у спадщину та не залежить від населення.

Протягом історії суспільного розвитку виникали різні *види монархій*: східна деспотія, що була заснована на азіатському способі виробництва; антична (рабовласницька) монархія, феодальна (ранньофеодальна - характеризується високим ступенем децентралізації; станово-представницька - характеризується наявністю станово-представницького органу (кортеси, генеральні штати, парламент).

Традиційно, розрізняють абсолютні (необмежені) та конституційні (обмежені) монархії.

Абсолютна (необмежена) - характеризується тим, що монарх не обмежений конституцією і сам здійснює законодавчу діяльність; керує урядом, який сам і формує; контролює правосуддя, місцеве самоврядування, тобто вся державна влада зосереджена в руках монарха;

Конституційна (обмежена) - влада монарха обмежена в тій чи іншій мірі повноваженнями певних державних органів. Різновидами конституційної монархії є дуалістична (вона практично не існує) і парламентська монархії.

Парламентська монархія - форма правління, за якої влада монарха суттєво обмежена в усіх сферах здійснення державної влади, і за ним лише формально зберігається статус глави держави, але тільки з представницькими повноваженнями. Виконавча влада належить уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний. Переважна більшість сучасних монархій - це монархії парламентські (Великобританія, Данія, Швеція, Японія).

Дуалістична монархія - форма правління, де монарх - глава держави - особисто формує склад уряду, яким керує сам або через прем'єр-міністра, якого він призначає.

Республіка - це така форма державного правління, за якої вища державна влада здійснюється представницьким загальнонаціональним колегіальним органом (парламентом), який обирається населенням на певний строк.

В історії держав світу виникали різні види республік: антична, середньовічна (феодальна), буржуазна, соціалістична.

Сучасні республіки існують у таких різновидах: парламентська, президентська та змішана (напівпрезидентська).

Парламентська республіка — це форма правління, в якій глава Держави (президент) не може впливати на склад і політику уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний. У такій республіці глава уряду має більше повноважень, ніж глава держави, здійснюється принцип верховенства парламенту що обирається всім населенням країни, глава держави обирається парламентом або більш великою колегією, але за участю парламенту. До таких держав належать Італія, Чехія, Угорщина, Австрія.

Президентська республіка - це форма правління в якій глава держави (президент) одноособово або з подальшим схваленням парламенту формує склад уряду, яким сам і керує. Тому уряд підзвітний президенту, а не парламенту (в руках президента поєднується повноваження глави держави і глави уряду). Президент обирається непарламентським шляхом - прямими або непрямыми виборами населення. До таких держав належать США, Аргентина, Мексика, Бразилія.

Змішана (напівпрезидентська) республіка - це форма правління в якій глава держави (президент) особисто пропонує склад уряду, насамперед, кандидатуру прем'єр-міністра, який підлягає обов'язковому затвердженню або погодженню парламентом. Виконавча влада в такій республіці належить не тільки президенту, але й прем'єр-міністру, який очолює уряд. Президент обирається непарламентським шляхом. До таких держав належать Україна, Фінляндія, Франція. Розрізняють президентсько-парламентську та парламентсько-президентську змішані республіки.

3. Поняття та види форми державного устрою.

Форма державного устрою показує:

- з яких частин складається внутрішня структура держави;
- яке становище цих частин і які взаємозв'язки їх органів;
- як будуються відносини між центральними і місцевими державними органами;
- у якій державній формі виражаються Інтереси кожної нації, яка проживає на території країни.

За формою державно-територіального устрою, тобто способом розподілу території на складові частини та порядком співвідношення влади між ними і держави в цілому відрізняють держави прості (унітарні) та складні.

Унітарна держава - це проста єдина держава, складовими частинами якої є адміністративно-територіальні одиниці, які не володіють суверенними правами (Україна, Болгарія, Польща, Франція, Італія, Швеція та ін.).

Унітарна держава характеризується такими основними ознаками:

- до складу не входять державні утворення, що наділені ознаками суверенітету, адміністративно-територіальні одиниці (область, район та ін.) не можуть мати якої-небудь політичної самостійності;
- єдина конституція і єдина система законодавства;
- єдина система вищих органів державної влади - глава держави, уряд, парламент, юрисдикція яких розповсюджується на територію всієї країни;
- єдине громадянство та єдина державна символіка;
- єдина судова система;
- у міжнародні відносини вступає лише держава.

Деякі унітарні держави мають автономні утворення (Грузія, Іспанія, Італія, Україна та ін.). Такі держави називають децентралізованими унітарними державами з елементами федералізму. У таких державах місцеві органи обираються населенням автономії і мають право самостійно вирішувати більшість питань місцевого життя. Автономії мають внутрішнє самоуправління, як правило, у сфері адміністративної діяльності, вони володіють певною самостійністю й у сфері законодавства (у порядку делегованих повноважень з боку центрального законодавчого органу).

Складними державами вважають федерацію, конфедерацію, імперію та співдружність.

Федерація - це складна союзна держава, складовими частинами якої є державні утворення, що володіють суверенними правами (США, Росія, Канада та ін.).

Основні ознаки федерації:

- єдина територія складається з територій-суб'єктів федерації, що мають власний адміністративно-територіальний поділ;
- наявність конституції і системи законодавства в цілому та у кожного з її суб'єктів;
- наявність федеративного двопалатного парламенту й парламентів суб'єктів федерації, федерального уряду і самостійних органів управління суб'єктів федерації.

- наявність громадянства як усієї федерації, так і її суб'єктів: у деяких федераціях допускається подвійне громадянство (ФРН);
- можливість суб'єктів федерації мати власну правову та судову системи (США);
  - наявність загальнофедеральної податкової та грошової системи;
  - суб'єкти федерації не володіють суверенітетом і не є суб'єктами міжнародного права, проте в договірних міжнародних відносинах можуть виступати як федерація в цілому, так і кожний її суб'єкт.

Класифікується федерація за різними ознаками:

1) За способом утворення:

- договірні;
- конституційні (Індія);
- договірно-конституційні (США, ФРН, Росія та ін.);

2) За способом взаємовідносин федерації та її суб'єктів:

- на основі союзу (США);
- на основі автономії (Бельгія, Індія та ін.);

3) За способом розподілення та здійснення владних повноважень:

- централізовані (Індія, Мексика);
- відносно централізовані (США, ФРН);

4) За принципом поєднання національного й територіального підходів:

- територіальний підхід (США);
- національний підхід (у чистому вигляді не існує);
- поєднання цих підходів (Росія).

4. Поняття та види форми державно-правового режиму.

Основою для класифікації державно-правових (політичних) режимів, тобто способів та методів здійснення державної влади, виступають:

- ступінь розвиненості політичної демократії;
- реальний політико-правовий статус особи.

З урахуванням цих критеріїв сучасні державно-правові (політичні) режими поділяються на демократичні та антидемократичні.

Демократичний режим - це режим, за якого державна (політична) влада здійснюється з дотриманням основних прав людини, із забезпеченням легальних можливостей вільного волевиявлення і врахування інтересів усіх груп населення через демократичні інститути (вибори, референдуми, засоби масової інформації), діяльність різноманітних партій і громадських організацій, які представляють ці інтереси і впливають на вироблення та здійснення політики держави.

Він характеризується такими рисами:

- дотримується демократична конституція;
- реалізується принцип "поділу влад";
- державна влада здійснюється на основі вільної та рівної участі громадян та їх об'єднань в управлінні державою:
  - плюралізм у політичній, економічній, ідеологічній та духовній сферах життєдіяльності людини;
  - гарантується здійснення прав і свобод громадян відповідно до міжнародних стандартів прав людини;
  - демократизм правосуддя, домінують методи переконання перед методами примусу;
  - вільне існування всіх форм власності.

Такий режим характерний для правової держави.

Розрізняють такі види демократичних режимів: демократично-консервативний, демократично-радикальний та демократично-ліберальний.

Антидемократичний режим - це режим, коли державна влада здійснюється шляхом обмеження або порушення основних прав людини, коли заборонена легальна діяльність опозиційних політичних партій і громадських об'єднань.

Для нього характерні такі ознаки:

- не реалізується (частіше всього юридично не закріплений) принцип "поділу влад":

- звужується або припиняється вплив громадян та їх об'єднань на управління державою;

- відсутня або стає формальною виборність;
- забороняється діяльність опозиційних партій та організацій;
- застосовуються політичні репресії;
- звужуються або порушуються політичні права і свободи громадян;
- реальна влада зосереджується в руках групи осіб або однієї особи, не підконтрольних народом.

Такий режим може бути авторитарним і тоталітарним.

Тоталітарний режим - крайня форма антидемократичного режиму, такий спосіб організації державної влади, при якому здійснюється повний (тотальний) контроль державою над всіма сферами життя суспільства та особистості.

Він характеризується:

- повним пануванням держави над особистістю та суспільством;
- одержавленням усіх легальних об'єднань та організацій;
- необмеженими законом повноваженнями органів влади;
- заборона демократичних організацій;
- фактичною ліквідацією формально проголошених конституційних прав і свобод людини і громадянина;

- загальним контролем над діяльністю громадян та їх об'єднань;

- політичною цензурою;

- відсутністю гласності;

- тотальною нетерпимістю до всіх, хто мислить інакше, ніж диктує правляча партія та її ідеологія;

- репресіями стосовно опозиції",

- мілітаризацією суспільного життя;

- прагненням до зовнішньої експансії.

Різновидами тоталітарного режиму виступають расистський, фашистський, військово-диктаторський режими.

Авторитарний режим - це стан політичного життя, коли влада зосереджується в руках однієї особи або правлячої верхівки. Цей

ВИСНОВКИ

Отже, форма держави є системою, до якої як елементи входять форма державного правління, форма державного устрою, державно – правовий режим. Від форми тієї чи іншої держави залежать форма її правління, устрою і її державно – правовий режим.

Форма правління будь-якої держави вказує: на структуру і повноваження вищих органів державної влади; порядок їх утворення і характер взаємовідносин між ними; ступінь і форми участі громадян у формуванні вищих органів влади; відносини між вищими органами влади і населенням і ступінь впливу населення на прийняття

державних рішень; тривалість повноважень і характер змінюваності вищих органів влади; способи легітимації державної влади та її підстави. Традиційно в науці розрізняють дві форми правління — монархію і республіку. Залежно від обсягу і характеру повноважень монарха, підстав їх виникнення і взаємовідносин монарха з населенням усі монархії поділяються на необмежені і обмежені. Республіканське правління в сучасному світі поділяється на парламентські, президентські та змішані республіки.

Форма державного устрою — це спосіб устрою державної влади, при якому державна територія поділяється на складові частини, а порядок взаємовідносин держави з частинами закріплено в конституційних актах. Усі держави за формою устрою поділяються на дві групи — прості (унітарні) і складні (федерації і конфедерації).

Політичний (державний) режим указує на сукупність прийомів і засобів здійснення державної влади. Вони дуже різні і конкретизують основні показники форми державного правління й устрою в конкретній країні. Типи політичного режиму традиційно поділяють на демократичні і недемократичні.
